

Вальтер Скотт

Квентін Дорвард

Переклад з англійської
Андрія Білецького

КИЇВ – 2015

Вальтер Скотт і його роман «Квентін Дорвард»

Не кожним письменником так зачитувалися свого часу, як зачитувалися в першу половину XIX сторіччя романами англійського письменника Вальтера Скотта. Перекладені на всі європейські мови, вони видавалися й перевидавалися незліченну кількість разів.

Вальтер Скотт народився 1771 року в північній частині Британського півострова – в Шотландії у родині єдинбургського адвоката. Батько Вальтера Скотта жив у місті, але в діда був маленький маєток, і там минала більша частина дитинства письменника. Серед мальовничих гір і річок Шотландії новий порядок речей, створений промисловим переворотом, дався взнаки не одразу. Маєток діда був оточений селищами горян і руїнами старовинних рицарських замків, про які навколо ходили цікаві оповідання й казки. Хлопчик зростає, оточений цими оповіданнями, з дитинства звик цікавитися минулим, з жадобою слухав оповідання, старі пісні, балади, тримав їх у пам'яті. З нього виріс аматор старовини, археолог та історик, заглиблений більш у думки про далеке минуле, ніж про сучасне. У сучасному – матеріальні розрахунки, гроші, міста, де за димом фабричних димарів навіть і неба не видно; люди, заглиблені в думки про власну користь, прибутки та інші люди, заглиблені у думки про хліб щоденний. А в минулому, – так здавалося майбутньому письменникові, – подвиги феодалських героїв – рицарів, які дбали тільки за свою славу і честь; їхні горді замки; живописний побут з живописними народними звичаями, піснями, казками, чудовими оповіданнями.

Згодом, 1811 року, купивши собі на березі річки Твіда клаптик землі, Вальтер Скотт переїхав туди на постійне мешкання з родиною й багажем, який складався з 24 возів, куди була покладена його колекція старовинних предметів. Як він сам розповідав, у багажі здебільшого були старовинні мечі, луки,

щити й списи; «родина індиків влаштувалася в шоломі хоро-брого маркграфа і, наскільки я пам'ятаю, навіть корови но-сили прапори й аркебузи». Вальтер Скотт побудував собі тут будинок на зразок старовинного шотландського замку. Він скидався на музей і зовні і зсередини. Хазяїн цього замку по-чав потроху прикуповувати сусідні земельні ділянки.

На той час Вальтер Скотт був уже відомим письменни-ком. Він здобув собі спершу славу як поет вісьмома поема-ми, заснованими на старовинних рицарських оповіданнях Шотландії. Крім поем він написав також чимало віршів, наслідуючи старовинні англійські й шотландські балади. Ці твори відводили читачів у світ, повний таємничості, чудес і фантастичних подвигів. Від поем і балад 1814 року він перей-шов до романів. Виданий цього року без підпису автора ро-ман «Вейверлі» з шотландського життя середини XVIII сто-річчя мав величезний успіх. Протягом наступних 17 років Вальтер Скотт написав 29 романів. Найвідоміші серед них: «Гай Меннерінг» (1815), «Пуритани» (1816), «Роб Рой» (1817), «Наречена з Ламмермура» (1818) і «Айвенго» (1810). Писав Вальтер Скотт надзвичайно швидко. Швидко розходилися його книги. За шість тижнів, наприклад, було продано 100 тисяч примірників «Роб Роя». На той час це був майже каз-ковий успіх книги.

Але 1826 – 1827 рр. збанкрутувало видавництво, яке вида-вало його книги. Він сам був пайщиком цього видавництва. Значна частина боргу припала й на нього. Борг йому пощас-тило сплатити цілком, але здоров'я було втрачено. 1832 року знаменитий письменник помер.

Вальтер Скотт в європейській літературі був першим письменником, який запровадив у моду й примусив полю-бити історичний роман. Історичних романів після Вальтера Скотта написано чимало, але небагато таких, які варто чита-ти, таких, які б більш-менш правдиво відображали минуле.

У Вальтера Скотта є чимало заслуг, які дозволяють зро-зуміти, чому така велика була його слава, чому він мав та-

кий великий вплив на літературу і викликав так багато наслідувачів.

Ці заслуги легко бачити на романі «Квентін Дорвард», написаному 1823 року, який критика визнає за один з найкращих творів знаменитого романіста.

Дія «Квентіна Дорварда» відбувається в другій половині XV сторіччя, в одну з найцікавіших епох європейської історії. У Франції у цей час відбувалася жорстока боротьба між герцогом Карлом і королем Людовіком. На боці короля були переважно гроші, які він позичав у городян. На боці герцога було велике військо. Герцог мусив зважати на думку інших рицарів, які перебували в нього на службі і, проте, були досить самостійні. По суті боролися, звичайно, не герцог Карл і король Людовік. Боролася нова політична система з відживаючим феодальним ладом. Абсолютна монархія на той час була вигіднішою державною формою для багатьох шарів суспільства – дрібних землевласників, купців-городян, великих ремісників. Тому вони з більшою охотою підтримували Людовіка XI й абсолютну монархію, ніж Карла Бургундського.

Роман названий ім'ям молодого шотландця, який, шукаючи щастя, вступає на службу в шотландську гвардію короля Людовіка XI. На перший погляд здається, що основним героєм роману є саме Квентін Дорвард, невідомий історії, а основне в романі – це його вигадані пригоди. Проте всі ці пригоди пов'язані з історичними подіями. Розв'язання історії Квентіна Дорварда поставлене в тісний зв'язок і залежність від розв'язання суперечки поміж Людовіком XI і Карлом Бургундським.

Проте, як це часто буває у Вальтера Скотта, головна цікавість роману полягає не в особі героя, ім'ям якого названо роман. Квентін Дорвард – молодий чоловік, який щойно вступає в життя і сам ще добре не знає, чого він від нього прагне. Історичні події затягають його в свій вир, який для нього чужий і незрозумілий. Кілька разів він опиняється на краю загибелі, і щоразу його рятує чиясь випадкова або таємнича

допомога. Нарешті, приходить до нього й щастя – саме в той момент, коли він найменш цього чекає. Головний герой часто є тільки ниткою, на яку нанизані епізоди роману. Епізодичні особи вийшли далеко яскравіші і виразніші.

У романі є відходження від історичних даних, і, зрозуміло, читаючи його, не треба забувати, що це взагалі роман, а не історична праця.

Вальтер Скотт показав тільки один момент з боротьби Людовіка XI з феодалами. Боротьба була тривала. На початку королювання Людовіка феодали, об'єднавшись проти короля в «союз суспільного блага», майже перемогли його. Тоді Людовік вирішив, зі свого боку, перемогти їх кожного зокрема. Боротьба з Карлом тривала ще довго після зустрічі в Перонні. Людовік діяв проти нього, підбурюючи його підданих. Не-нажерливий у завоюваннях, Карл напав на Лотарінгію. Але на допомогу лотарінгцям прийшли швейцарці, які завдали Карлові кілька важких поразок. В бою при Нансі 1477 року Карл був убитий. Феодалізм у Франції втратив свого найвидатнішого представника, найголовнішу свою підпору. Частина бургундських володінь дісталася французькому королеві, а решта земель Карла перейшла до німецького імператора Максиміліана, зятя померлого бургундського герцога.

В романі «Квентін Дорвард» сполучаються головні заслуги Вальтера Скотта. У протиставленні образів Людовіка XI і Карла Сміливого показано основний напрям, в якому йшла європейська історія XV сторіччя. Обидва ці образи подані в усіх їхніх внутрішніх суперечностях, в усій складності їхніх характерів. І ця жорстока сутичка двох соціально-політичних сил показана на яскравому, конкретному фоні, який дає нам змогу перенестись в далеку епоху й вивчати її.

Олександр Білецький

Квентін Дорвард

Хоч сам він і був найбрехливіший і найнещиріший з людського роду, проте деякі з найбільших його помилок походили від занадто нерозважного довір'я до чесності інших людей. Коли ці помилки траплялися, то здавалося, що вони виникали з надмірно витонченої політики, яка змушувала Людовіка надягати на себе маску безсумнівного довір'я до тих, кого він мав на меті перехитрити, бо в своїй звичайній поведінці він був боязкий і недовірливий, як усякий тиран.

Щоб довершити опис цього жахливого характеру, можна ще відзначити дві риси, завдяки яким Людовік, то кидаючи подачку, то вдаючись до крутих заходів, стає серед грубих войовничих державців того часу немов приборкувачем диких звірів, які, маючи перевагу в силі, не роздерли його на шматки тільки тому, що він був розумніший і проводив хитру політику.

Перша з цих двох рис – надмірна забобонність – хвороба, якою небо часто наділяє людей, що відмовляються виконувати приписи релігії. Людовік ніколи не намагався вгамувати свою совість, пом'якшивши свою жорстоку політику, а даремно старався заспокоїти це прикре почуття суворим додержанням обрядів, каяттям та щедрими подарунками, які він роздавав отцям церкви та монахам.

Друга його властивість – з якою перша часто чомусь сполучається – це нахил до низьких втіх і розпусти. Один з найрозумніших або принаймні з найхитріших монархів свого часу, він любив грубі розваги. Дотепна людина – він забавлявся жартами і примовками у веселому товаристві далеко більше, ніж можна було сподіватись, знаючи його вдачу. Він навіть брав участь у різних легковажних пригодах та інтригах і так захоплювався цими авантюрами, що про нього було складено чимало веселих і непристойних анекдотів, виданих згодом окремою книжкою, яку дуже високо поцінювали бібліофіли. Завдяки характеру цього монарха, сильному і розсудливому, хоч і дуже нелагідному, було завгодно небу, – що діє не лише бурєю, а й дрібненьким дощиком, – повернути

великому французькому народові ті блага мирного правління, які перед вступом на трон Людовіка були майже втрачені.

Ледве Людовік посів місце на троні, як він виявив свої пороки швидше, ніж таланти. Його перша дружина Маргарита Шотландська була зацькована до смерті язиками при дворі свого чоловіка, хоч, коли б не підбурювання самого Людовіка, не чути було б жодного слова проти люб'язної і нещасної принцеси.

Він був невдячним і бунтівливим сином і одного разу уклав змову, щоб захопити в полон свого батька, а згодом просто розпочав війну проти нього. За першу образу батька-короля він був вигнаний до свого дофінського наділу, яким правив дуже розумно. За другу – він був остаточно вигнаний і змушений віддатися на милість і майже на утримання герцога Бургундського та його сина, у яких він користувався гостинністю аж до смерті свого батька в 1461 році, причому відплатив їм за це холодною байдужістю.

На самому початку свого королювання Людовік був майже переможений союзом, утвореним проти нього великими васалами Франції на чолі з герцогом Бургундським, або, вірніше, його сином, графом де Шарале. Вони зібрали велике військо, взяли в облогу Париж, під самими його мурами зустрілись із королем у бою, і французька монархія опинилася на краю загибелі. У таких випадках звичайно буває, що найспритніший з двох полководців пожинає плоди перемоги, хоч військова слава припадає на долю іншого. Людовік, що виявив неабияку особисту хоробрість під час бою при Монлері, зумів скористатися з непевного становища свого супротивника, поводячись так, ніби перемога була на його боці. Він вичікував, поки вороги посваряться, і проявив стільки спритності, сіючи підозру між ними, що їхній союз, який вони називали «союзом суспільного блага», хоч він у дійсності мав намір повалити все, крім зовнішньої форми французької монархії, розпався сам собою і ніколи не відновлявся в таких розмірах.

Починаючи від того часу, Людовік, якому не загрозувала вже ніяка небезпека з боку Англії, бо там спалахнула громадянська війна Йоркського дому з Ланкастерським, розпочав загоювати рани на державному тілі Франції. Він орудував як досвідчений, але нечулий лікар, удаючись то до делікатних ліків, то до вогню й заліза, щоб припинити смертельну хворобу, яка охопила тоді весь державний організм. Він намагався хоч трохи зменшити грабіжництво банд і безкарні насильства дворянства, бо не міг остаточно припинити їх, і, нарешті, поступово збільшивши королівську владу, зменшив владу тих, хто протистояв йому, тобто великих феодалів.

Проте король Франції був оточений непевністю і небезпекою. Колишні члени «союзу суспільного блага», хоч були між собою в незгоді, але існували і, подібно до приголомшеної гадюки, могли знову стати небезпечними. Та найбільшою небезпекою була могутність герцога Бургундського, на той час найбільшого з європейських феодалів. За своїм рангом він був трохи нижчий від короля, бо його герцогство вважалося залежним від французької корони.

Карл на прізвисько Сміливий, або, певніш, Відважний, бо його хоробрість поєднувалася з нерозсудливістю і безумством, володів тоді невеликим герцогством Бургундським, яке йому кортіло перетворити на велике й незалежне королівство. Характер цього герцога був повною протилежністю характеру Людовіка XI.

Цей останній був спокійний, розсудливий і хитрий, ніколи не кидався в безнадійну справу і доводив до кінця все, що починав. Характер герцога був цілком відмінний. Він прагнув безпеки, бо любив її, і прагнув труднощів, бо зневажав їх. Як Людовік ніколи не жертвував своєю користю заради пристрасті, так Карл, навпаки, ніколи не жертвував своєю пристрастю або навіть примхою. Незважаючи ні на близьке споріднення, ні на підтримку, яку надавали герцог та його батько Людовікові в його заслання, герцог і король зневажали

й ненавиділи один одного. Герцог Бургундський зневажав короля за те, що він намагався через різні союзи, підкупи й інші посередні засоби здобути все, що на його місці герцог захопив би зі зброєю в руках. Він також ненавидів короля не тільки за невдячність, якою той відплачував за колишню гостинність герцога, не тільки за образи, що він їх зазнав від короля і його послів, коли ще був живий його батько, але й особливо за підтримку, яку король таємно надавав незадоволеним громадянам Гента, Льежа та інших великих міст у Фландрії. Ці неспокійні міста, що пильно додержували своїх привілеїв і пишалися зі свого багатства, часто повставали проти своїх сюзеренів – герцогів Бургундських, причому завжди здобувалися на таємну підтримку при дворі Людовіка, який ніколи не оминав нагоди посіяти розбрат у володіннях свого надто могутнього васала.

На зневагу й ненависть герцога Людовік відповідав з не меншою енергією такими ж почуттями, хоч і вмів краще приховати їх. Для людини з його розумом просто неможливо було б не зневажати нерозважливу впертість, що ніколи не зрікалася своєї мети, хоч досягнення її виявлялося фатальним, і необачну бурхливість, що ніколи не зважала на перешкоди, які були на її шляху.

Король ненавидів Карла навіть більше, ніж зневажав його, і це презирство й ненависть були ще сильніші, бо підсилювалися страхом. Він знав, що напад скаженого бугая, з яким він порівнював герцога Бургундського, завжди жахливий, навіть і тоді, коли тварина кидається з заплющеними очима. Йому завдавали страху не лише багатство провінції Бургундського герцогства, дисципліна войовничих мешканців і численність населення, а й норів самого герцога, який також був йому небезпечний. Відважний до безглуздя, щедрий до марнотратства, оточений блискучим почтом, що мало показувати спадкову пишність бургундських герцогів, Карл Сміливий притягав до себе на службу майже всіх запальних рицарів, вдача яких була схожа на його власну. А Людовік ясно

бачив, що можуть зробити такі рішучі авантюристи, йдучи за безстрашним ватажком.

Крім того, була ще інша обставина, яка збільшувала ворожість Людовіка до його занадто могутнього васала. Людовік був зобов'язаний герцоґові милостями, за які ніколи не збирався відплатити, через що мусив часто підлещуватися до нього і терпіти вибухи нестримного зухвальства, образливого для королівської гідності, і звертався до герцоґа не інакше, як «мій любий бургундський кузене».

Близько 1468 року їхня взаємна ворожнеча досягла свого найвищого розвитку, хоч на той час поміж ними існувало сумнівне й оманливе замирення. Саме від цього часу й починається наше оповідання.

Наш герой виявиться цілком добропорядною людиною. Щоб описати його вдачу, нам ледве чи треба вдаватися до докладної розповіді про взаємини двох державців. Але часто буває так, що пристрасті високих осіб, їхні чвари і замирення поширюються і на тих, що їх оточують.

Розділ II

Мандрівник

Одного чудового літнього ранку, коли сонце ще не припікало, а повітря, сповнене пахощами роси, було ще прохолодне, стрункий юнак, ідучи з північного сходу, наблизився до броду через вузьку річку, що впадає в ріку Шер, поблизу королівського замку Плессі-ле-Тур. Темні й численні визубні цього замку піднялися на фоні густого лісу.

Цей ліс, або так званий королівський парк, – місце полювання короля і знаті, – був оточений огорожею, яка звалася латиною «плексиціум», звідки й походить назва Плессі багатьох селищ у Франції. На відміну од них замок і село, про які йде мова, звалися Плессі-ле-Тур. Замок був побудований